

MAGAS ISTVÁN

EURÓPAI UNIÓ: TÚLÉLÉS VAGY TÁVLATI TERVEZÉS – AZ ÁLLAM VÁLTOZÓ SZEREPEI

Az EU-ban, a mai állapotok szerint, csak „transzferunióról” beszélhetünk és nem egységes piacról. Az eurós pénzfolyamatok eltorzítva közvetítik a versenyképességet is: mind az árukban és vagyontárgyakban, mind – főleg – a pénzügyi eszközökben megtestesült munkákat/teljesítményeket rosszul árazzák. Egy ilyen keretben különösen könnyen alakul ki az, amit potyautas-problémának nevezünk, vagyis ahol tényleges vagy mérhető teljesítményleadás, vagy éppen fizetés nélkül lehet fogyasztani, és túl olcsón lehet szabad forrásokhoz jutni. Az eurózóna számos közvetítő mechanizmusában is tökéletlen. A sok, szuverénadósság-présbe került tagország között van kicsi, közepes és nagy is. Ez a tény, valamint az általános növekedési és munkapiaci problémák, egyértelműen „rendszerszintű zavarokat” jeleznek, amelyeket ebben a dolgozatban teljesítmény közvetítési-átviteli problémának hívunk, és ezért egy szokatlan, ám annál beszédesebb, elektromosenergia-átviteli rendszeranalógiával segítünk értelmezni. Megmutatjuk, hogy egy jó nagyvállalat miért jobb pénzügyi tervező, mint egy azonos méretű állam.

1. KRÓNIKUS MECHANIZMUS PROBLÉMÁK

Miért nem működik az eurózóna, mint valutaövezet? Miért alakulhattak ki súlyos feszültségek egyes nemzeti bankrendszerek és államháztartások szintjén? Ezekre a kérdésekre kínálunk – részben hétköznapi, részben pedig a nemzetközi gazdaságtan bevett logikája alapján – némi eligazítást az euróövezet jövőjét befolyásoló, kritikus közelségbe került, a 2012. szeptemberi-októberi ECB és november decembri brüsszeli döntések után is, amelyek a kötvénypiacon és a szuverénadósság-válság kezelésében kívántak irányt mutatni. A tétek nagyon nagyok voltak és maradtak: az euró és az EU-integráció sorsa.

Optimális valutaövezetről és evvel egy jól működő pénzügyi integrációról csak akkor beszélhetünk, ha mind a három piacon, vagyis az áru-, a tőke- és pénz-, valamint a munkapiacon szükséges árazási és közvetítő-kiegyenlítő mechanizmusok „rendeltetésszerűen” működnek (ez a releváns szakirodalom kiforrott állítása, lásd pl: Krugman-Obstfeld [2000] vagy Csaba [2005]). Ha a közös pénz jól megfogható kritériumok szerint áramlik az említett három piac és az országok között is, akkor már nagy baj nem lehet. Ez azonban nem teljesül. Ma az eurózónában és az Európai Unióban meglévő integrációs mechanizmusok (amelyek részben közvetítő-elosztó, részben kiegyenlítő funkcióval bírnak) ebben az euróban denominált, árak által közvetített rendszerben elégtelenül működnek. Ezért inkább csak „transzferunióról” beszélhetünk és nem egységes piacról. Az eurós pénzfolyamatok eltorzítva közvetítik a versenyképességet is: mind az árukban és vagyontárgyakban, mind – főleg – a pénzügyi eszközökben megtestesült munkákat/teljesítményeket rosszul áraz-

zák. Egy ilyen keretben különösen könnyen alakul ki az, amit potyautas-problémának nevezünk, vagyis ahol tényleges vagy mérhető teljesítményleadás, vagy éppen fizetés nélkül lehet fogyasztani, és túl olcsón lehet szabad forrásokhoz jutni. Az eurózóna számos közvetítő mechanizmusában is tökéletlen. A sok, szuverénadóság-présbe került tagország között van kicsi, közepes és nagy, ez a tény, valamint az általános növekedési és munkapiaci problémák egyértelműen „rendszer szintű zavarokat” jeleznek, amelyeket most itt, teljesítmény közvetítési-átviteli problémának hívunk.

Ennek belátásához tekintsük a termelői és fogyasztói teljesítmények között közvetítő fizikai rendszer következő analógiáját (ennek egy tágabb kiterjesztése Magas [2009]). A hasonlat ugyan jelentős mértékben leegyszerűsítő, ám mégis jól érzékelteti az ún. transzmissziós (átviteli) mechanizmus problémát, vagyis azt, hogy nem jól körülhatárolt kritériumok alapján ellenőrizhető módon folyik a pénz az áru- és tőkecsatornákon. Olyan kép formálódik az áramlások végeredményeit tekintve, hogy túl sok az ún. „közvetítői veszteség”, nagy a holt teher, számos a rossz irányba áramló, vagy éppen teljesen eldugult pénzmozgás.

E tökéletlenségek ábrázolására képzeljünk el földrajzilag kiterjedt régiókat ellátó váltóáramú elektromos hálózatot, erőművekkel, elosztó egységekkel, nagyfeszültségű távvezetékkel és transzformátor-állomásokkal, amelyben egy rendszerirányító központ látja el a vezérlőmű szerepét. A rendszerirányítás feladata, hogy az elektromos hálózatba betápláló erőművek (atom, gáz, víz, stb.) által termelt váltóáram folyamatosan rendelkezésre álljon, jó kihasználtsággal és a lehető legjobb áron (vagyis a legolcsóbb termelő legyen legelől az áramkínálatban). A legfontosabb irányító feladat, hogy az áramkínálat viszonylag kis eltéréssel találkozzon az elektromos áram keresletével. A termelő-elosztó-felhasználó mechanizmus a váltóáram-termelés ismert fizikai törvényein alapul, maga a rendszerirányítás, a teherelosztás és felhasználás koordinálása pedig nem más, mint a piaci igények, az áramkínálat és az áramkereslet összehozása fizikai értelemben úgy, hogy mindkét oldalon az árak jelentik a legfontosabb bemeneti és kimeneti paramétert. Aligha kell elmondani, hogy egy ilyen rendszerirányító mechanizmus, amely folyamatos kiegyenlítést is biztosít, nagyon alapos tervezést és szoftvertámogatást igényel, csak a betáplált energiát lehet elfogyasztani ugyanis. Egy ilyen, a „közgazdasági modellekhez képest” kirívóan egyszerű eszközökkel ellenőrizhető piaci rendszer is össze tud azonban omolni: kialusznak a fények, leállnak a liftek és bekövetkezik a rettegett áramkimaradás a „black-out”. Az eurózónával kapcsolatban ilyen nem vizionálunk... de nem is zárhatjuk ki.

Ha a képzelet egy nagy ugrásával megpróbáljuk az eurózónát úgy felfogni, mint nem elektromos vezetékek, hanem bankrendszerek, utak és kommunikációs rendszerek hálózatával összekötött nagy egységet, egy közös valutával fizető gazdasági integrációban találjuk magunkat. Ismétlem, csak a koordinációs és a pénzáramlási folyamatokat szervező feladatok nehézségére kell gondolnunk akkor, amikor ezt az analógiát kínáljuk. Belátom, ez önmagában is kíván még további absztrakciót. Miért? Azért, mert egy 17 országból álló, eltérő méretű, más és más kulturális hagyományokkal, munkakultúrával, intézményekkel rendelkező országcsoportot egyazon integrációs tömörülésben tartani egy olyan pénz közvetítésével, az euróval, amelynek kínálata eleve problematikus, nos, ez sokkal, de sokkal nehezebb koordi-

nációs-kiegyenlítő feladatot jelent, már a tiszta elmélet szintjén is. Sőt, a koordinációs gyakorlatban számos egyéb, előre nem is kalkulálható, a véletlenszerűséggel, vagy külső sokkokkal összefüggő kínálati-elosztási konfliktus is keletkezhet (ezeket az integráció gazdaságtana [Palánkai 1999], és az információs tökéletlenséggel összefüggő irodalom hagyományosan is tárgyalja [Stiglitz 2002]).

Ám mit is jelent az eurózóna hétköznapijában ez a „tudományoskodónak”, tetsző kifejezés, ti. az *átviteli mechanizmus probléma*? A rövid válasz: a pénz nem oda megy, ahova kellene (ami egyenértékű avval, hogy oda is megy, ahova nem kellene). Ha az elektromos rendszer hasonlatánál maradunk, akkor úgy is felfoghatjuk az eurózónát, mint olyan országok – és persze azok kormányai és vállalatai – együttesét, akiknek mindegyike megjelenik az áru-, a tőke- és a pénzpiacokon, vagy mint nettó forráskereső, vagy mint nettó forráskínáló. Ezeknek a keresleteknek és kínálatoknak kellene találkoznia az előbbi két piacon egyszerre úgy, hogy nettó felesleg esetén is, vagyis olyan kínálat esetén, amely nem talál gazdára, még mindig folyamatosan lehessen kereskedni. Az elmondottak alapján még elméletileg sem egyszerű az ún. összegzési vagy aggregációs probléma megoldása (sok durva leegyszerűsítéssel azonban ez megtehető). Az említett piacok közötti átjárást végeredményben a pénz közvetíti, valamelyest abban az értelemben, ahogy az elektromos vezetékben az áram folyik az erőművek és a fogyasztók között. Belátom, ez komoly leegyszerűsítés, ám az analógia vonzereje miatt talán mégis vállalható. Lássuk miért!

Régóta elfogadott piaczgazdasági tétel, hogy az említett mindhárom piacon (vagyis az áru-, a vagyontárgy- és a munkapiacon) nem lehet egyszerre túlkereslet (vagy éppen túlkínálat). Ha például az áruk és a vagyontárgyak piacán túlkereslet van, azt egy pénzpiaci túlkínálatnak kell kompenzálnia. Vagy fordítva: az árutúlkínálatot csak ellenkező előjelű pénzkereslet kompenzálhatja. Az ugyanis több száz éves tapasztalat, hogy egy adott helyzetben meglévő jövedelemmel vagy árut, vagy hozamot termelő vagyontárgyat veszünk, vagy kézpénzt tartunk (harmadik lehetőség nincs, az adófizetést most nem számítjuk ide). Vagyis a három piacon kialakult túlkeresletek vagy túlkínálatok összege csak nulla lehet, ebben rejlik az elektromos rendszer analógiája (ahol muszáj elfogyasztani a felkínált váltóáramot, mert ti. azt tárolni nem lehet). A kötvénypiacon kialakult túlkínálatot valakinek fel kell szívnia, és a mögötte lévő, már elköltött pénzt ki kell váltania, mert különben nagyon nagy baj lesz, ezért javasolják sokan az ECB és az ESM államkötvényvételi erejének növelését. Az átviteli technika korrekciója tehát rendben is lenne, de ez a javítás valakiknek nagyon sokba kerülne. Az átlag német, holland vagy finn adófizetőt, a fő finanszírozókat azonban ez a „kvázitudományos” magyarázat nehezen veszi le a lábáról.

De az EU átalakítása a jelenlegi állapotából, amely – valljuk be őszintén – még sokkal inkább csak egy transzferunióra emlékeztet, semmint egy érett gazdasági és pénzügyi unióra, nos, az nagyon nehéz feladat. Ám nem csak elvi és technikai problémák sokasodnak egy ilyen transzformáció útjában. Sokkal inkább a nemzetállamok ragaszkodása féltve őrzött kincsükhöz, a meglévő domináns szuverenitásukhoz, vagyis a már kialakult állami szerepekhez és fennhatóságokhoz (saját jogú adószedés/költés, igazgatás, törvénykezés, stb). Egy fejlettebb, integráltabb, és legalább egy kváziföderális építmény kialakítását sejtető új intézményi keret kellene, amely már önállóan, vagyis tagállami befizetésektől függetlenül lenne „fiskális”. Ez a fejlemény az jelenthetné, hogy a majdani föderális EU központi költségvetése abszolút

méreteit és relatív arányait tekintve is kellően nagy lenne, egyben erős központot feltételezne, és főleg olyan tagállamokat tömörítene, akik önkéntesen simulnak egy páneurópai EU szövetségi rendszerébe. Ez lehetne a valódi pénzügyi unió egy tartós szerveződési kerete. Ettől az áhított végponttól azonban még nagyon messze vagyunk, ahogy az az EU-t érintő intézményi kritikákban gyakran elhangzik [pl. Csaba 2009].

A nagyvállalati szféra sokkal jobban szervezi magát európai méretekben is, mind pénzügyi, mind működési oldalról sokkal eredményesebb, pedig a méretbeli azonosságok kiáltóak. Az állami, a közösségi pénzügyek mederben tartása régről ismeretlen jóval nehezebb feladat, mint a vállalati pénzügyi gazdálkodás. Ez köztudott. De miért is nem lehet jobban közelíteni a vállalati és az állami pénzügyi teljesítményeket? A továbbiakban ezt próbáljuk jobban megérteni.

2. AZ ÁTLAGOK EREJE – KÜLÖNBSÉGEK A NAGYVÁLLALAT ÉS AZ ÁLLAM PÉNZÜGYI-TERVEZÉSI TELJESÍTMÉNYEI KÖZÖTT

Miért nem tudja egy jól működő állam megközelíteni vagy éppen elérni egy nagyvállalat tartósan jó pénzügyi tervezési teljesítményét? Azt a kérdést feszegetjük, hogy miután mindkettő a saját jelenbeli és a jövőt tervező lépéseivel alapvetően a fogyasztó/az állampolgár pénztárcájára és lelkére apellál egyszerre, kifejezetten pénzügyi szempontból, vagyis a sok irányból bejövő és a sok irányba kifutó pénzáramlások egyensúlyban tartásában, mégis miért mutatkozik egyértelműen jelentős különbség a nagyvállalat javára? Ha meggondoljuk, hogy egy közepes nemzetközi nagyvállalat pénzfolyamatainak a nagyságrendje az egyéves tervezést tekintve kb. 10–100 milliárd dolláros, vagyis 2 200–22 000 milliárd forintnyi költségvetési tervezést igényel, akkor azt látjuk, hogy lényegében ez a szám egy kis ország (a magyar államháztartás kb. évi 15 ezer milliárd forint) egy nagy nemzetközi vállalat költségvetési méretzónájában van.

Ezt a pénzáramlási nagyságrendet kell éves szinten viszonylag jó hibahatárok mellett mederben tartani, illetve egy jól „belőtt” hiteligényt sikeresen finanszírozni. Fontos kiindulási pont tehát, hogy a két pénzügyi tervezési feladat (a vállalati és az állami) nagyságrendje kb. azonos. Alapmegfontolás az is, hogy egy tőzsdén jegyzett nemzetközi nagyvállalat esetében nem nagyon fordulhat elő, hogy a rossz tervezés eredményeként rendre, több éven át, egy 5 százalékos feletti (50 milliárd dollár esetében 2,5 milliárd dollár – kb. 550 milliárd forint) méretes hiba alakuljon ki. Ha ez előfordul, az súlyos kudarcnak minősül, és jelentős felelősségre vonási következményekkel jár. Az adószedő és államapparátust működtető államok esetében ez utóbira – amint azt sok éves tapasztalatból tudjuk – ritkán, esetleg négy éveként kerülhet sor.

De mégis, miben különbözik egy átfogó nagyvállalat és egy kis ország államának pénzügyi tervezése? Sok mindenben, ugyanakkor számos szemléletbeli és gondolkodásbeli azonosság létezik, amelyekről ritkán hallani. A különbségek csak részben nyilvánvalóak. Főleg az állami szerepvállalások homályosan „kötelező” jellege magyaráz meg markáns különbséget. A közösségi pénzügyi felelősségvállalási tételek cipelése az államtól ugyan elvárt, de a teljesítés soha nem teljesen tiszta, és főleg

nem állandó ismérvek alapján méretik meg. Az állam, amikor közösségi pénzügyi feladatokat lát el, akkor ezekre csak általános felhatalmazást kap, és nem olyat, amely egyben szigorú pénzügyi vagy kemény és kikényszeríthető költségvetési korlátokat is kijelöl. A legfontosabb különbség a nagyvállalat és egy állam pénzügyi tervezése között mégis az, hogy az állam esetében a közösségi terhek értelmezése méretben és időben is változik, illetve az ezekhez rendelhető pénzügyi források, az egyén, az adófizető számára is tartható terhek állandó mozgásban vannak. Ez különös hajlíthatóságot és „szabadságot” ad az állami pénzügyek vezetői kezébe, ahol a tervezési teljesítmény megítélése szubjektívvé válik, aktuális politikai tartalmakkal megtöltve, számos irányba elvihető, nagy szabadságfok mellett. A nagy tévedések/hibák elkövetésének belátása és főleg a negatív következmények kényszerű korrekciója, időben nagyon kitolódik – legalább is a nagyvállalati pénzügyek viteléhez képest. Az állami „pénztemplomokban” nagyon későn kondul meg a vészharang, és gyakran nincs hová menekülni.

Pedig – mai tudásunk szerint – a sikeresnek nevezhető vállalati és állami pénzügyi tervezés gyakorlatában számos, a pénzügyi tervezés elveit és módozatait illető azonosság is fellelhető. Lássunk ezek közül néhányat!

- Mindkettő számára általános követelmény, hogy a kialakított pénzkiáramlási és -beáramlási terveknek időben és mértékében is egy *elfogadható hibahatáron belül* kell maradnia.
- Egyaránt követelmény, hogy jól kell tudni megítélni a számban és méretben *tipikus szereplők* (vevők, szállítók, adóalanyok, vállalatok, egyének illetve vagyontárgyak) *jellemző választát* egy-egy megszokott, vagy éppen rendkívüli lépésre (akár pozitív, akár negatív hatású lépésekről legyen is szó). Mindkettőnek, tehát a vállalatnak és az államnak egyaránt, az átlagosnak vagy leginkább tömegszerűen jelentkező ügyfelei (lényegében valamilyen súlyozott átlagot reprezentáló) választát kell tudni jól megbecsülni ahhoz, hogy a pénzügyi tervezésbe ne csússzon komolyabb hiba. Ehhez viszont bele kell tudni látni az átlagos adófizető fejébe! Ez az agyi „röntgenezés”, ha egyáltalán lehetséges, nagyon nehéz. Ezt is régóta tudjuk. A kísérletről azonban, s vele magáról a politizálásról, lemondani mégsem lehet.
- Ennél is fontosabb, és sajnos, sokkal kevésbé nyilvánvaló, pláne nem közismert, de azonos vállalati és állami költségvetés-tervezői feladat, hogy a tipikus szereplők várakozásait kell tudni jól megítélni az alap és a szélsőséges helyzetek tekintetében egyaránt. Egy válsággal vagy rendkívüli helyzettel összefüggő pénzügyi lépésekre való felkészülés rutinszerűen benne kell legyen magában a pénzügyi alaptervben is (azaz kell egy „b” és „c” terv is stb.). Nos, a rendkívüli helyzetekre való arányos, egyben alapos felkészülés az igazán pénzügyi vezető próbáló feladat. Ez a vezetőikkel szemben régóta követelmény, és nem mehet – és nem is megy – meglepetésszámba! Ha valamit végre tisztán, de minimum nagyon jól lehetett látni a világgazdasági válság elmúlt 4 évében, az nem más, mint a rövid úton „kiválasztott”, sikeres, azaz jó pénzügyi és átalakítási válaszokat adó vállalatok és államok listája. Az államok esetében a válságkörnyezetben – szinte mindenhol – először a hirtelen megrogyant bankrendszereket kellett azonnali közpénzekkel és kötelezettségvállalással aládúcolni: a bankrendszer védelme nem állami „hóbot”, hanem közügy, a pénzügyi közve-

títés biztonsága – a nagy válság óta tudjuk – *közösségi jószág* (public good), amelyet az állam tud csak kínálni. A nyomott pénzügyi környezetben csak ezután következhetett a szociális, a nyugdíj-, az oktatási és általában a jóléti szolgáltatások nem apadó igényeinek áttekintése, az igények csillapítása. De ez egyben az a pont is, bármennyire is nehéz lehet belátni, amelyben a vállalati és állami pénzügyi tervezés közös elemeire ismét rá kell mutatni. Azt hangsúlyozzuk, hogy akkor lehet a válsághelyzetű pénzügyi tervezés sikeres, ha az egyén (fogyasztó és az adófizető) gondolkodását legalább nagyjából sikerül megértenie. Az átlagos jövedelmű, a tipikus tömegekre jellemző preferenciákat kell jól „belőni” és beépíteni a kialakítandó válságkezelési lépéssorozatokba. Ez az átlagok ereje.

Tehát általános tételként azt állítjuk, hogy az egyén illetve a vállalatok tipikus gondolkodásának megértése adhatja az állami tervező kezébe azt a megbízható iránytűt, amelyik elvezet a kis hibahatárú költségvetési (adó-járulék) tervezéshez is. Ezt nevezük tehát az átlagok erejének a pénzügyi tervezésben. Ennyi talán elég is az általános megfogalmazásból, megközelítésből. De nézzünk néhány konkrét példát!

1. Adott információellátottságot feltételezve, az egyén az esetek többségében jobb döntést hoz a saját sorsát befolyásoló döntési szituációban, mint bármilyen, tőle távol lévő hivatalnok vagy „pénzügyi tervező”. Például, ha azt kérdezik tőle, hogy az ő jövőbeli nyugdíját egy saját egyéni számlán kezeljék-e minden pillanatban ellenőrizhetően, vagy pedig egy nagy közös kasszában a ködbe veszve, akkor nagyon nagy valószínűséggel a többség az egyéni számlát és megtakarítást választja. Ilyen egyszerű és valódi döntési helyzetbe azonban Magyarországon senki nem tudott jutni. Ha egészségügyi szolgáltatás igénybevételéről van szó, alapellátástól közepes vagy éppen súlyos beavatkozást igénylő ellátásokig, az egyén által is ellenőrizhető kifizetés kedvezőbb (pénzügyi értelemben jobb) végeredményre vezet, mint a különböző átalánykalkulusokon és pénzügyi „durva” együttthatos tervezésen alapuló mechanizmusok. A pénzügyileg jobban tervezett egészségügyi rendszer ugyanis fajlagosan több forrást tud rendelni egy-egy beavatkozáshoz, mint a nagy általános kasszából bürokratikus elosztással dolgozó rendszerek. (A szocializmus idején a magánorvosi rendszer korai kialakulása ezt már jó fél évszázada megmutatta, igaz, a magán- és az állami eszközök használata már akkor is ellenőrizhetetlenül keveredett.)
2. Az átlagos vállalat, egyéni vállalkozás (a kiválóról nem is beszélve) szintén mindig jobban tudja, hogy adott helyzetben, saját maga számára mi a legjobb megoldás. Ez a trivialitás egyáltalában nem jelenti azt, hogy közösségi érdekeket, s vele új terheket nem lehet a vállalatokra rákényszeríteni, és valamilyen adó formájában azokat tőlük beszedni. Ehhez csak annyi kell, hogy valamilyen, erejét már bizonyított fiskális politikai alapelv azt közzgazdaságilag viszonylag jól indokolja (pl. a *szennyező fizet* környezetvédelmi adónál). Ebben az összefüggésben érdemes leginkább elemezni az Európai Bizottság által kifogásolt magyar szektorális különadók esetét is. Az európai kifogás fő eleme az, hogy a kivetett adó nem szektorsemleges, hanem egyszerűen a kiugró jövedelmezőséget „bünteti”, a szektorban működő résztvevők jövedelmét ezzel nem újraosztja ugyanazon piacon (vevők, eladók, termelők között) valamilyen formában, hanem az adót befolytatja a nagy kasszába, és így az adóforintok végső sorsa ismeretlenné válik.

3. A közösségi pénzügyek sikeres tervezéséhez tartozik az a megfontolás is, hogy az államnak csak azokban a szektorokban kell tulajdonosi szerepekhez jutnia, amelyekről régóta kiderült és jól azonosítható, nemzetközi tapasztalatokkal alátámasztott a piaci alapú működés kudarca. Ezek a kudarcos területek már régről ismertek. Valóban, nagy számban léteznek nem szabadversenyos piaci struktúrák, olyanok, amelyeket viszont jó szabályozással kellő mederben lehet tartani. Ezért csak olyan területeken kell pénzügyileg újradefiniálni az állam szerepét, ahol az tipikusan problematikus. De új állami pénzügyi szerepvállalásokkal csak a – többnyire – fejlett országokban már régen „feltalált”, beavatkozásra érdemes helyeken érdemes próbálkozni (kiemelten az egészségügy, a nyugdíjrendszer, az oktatás, a tudomány területén és a kutatásfejlesztésben). Ezeken a területeken valóban nélkülözhetetlen az állam részvétele, ám a pénzügyi keretek hozzárendelését, azok elosztásának elvét és a tartós működés feltételeinek biztosítását szintén csak a már bevált és sikerre vitt modellek alapján kívánatos kialakítani. Az energiaellátás biztosítására, a közművek és a közösségi közlekedés működtetésére számos jól bevált nyugati példa van. Igaz, ezek nem vegytiszta esetek, amelyekben az állam inkább jól definiált szabályozói és nem feltétlen tulajdonosi szerepei kerülhetnek előtérbe. A klasszikus szereposztás azonban nem változott: a vagyontárgyakkal való gazdálkodást a vállalat, míg a szektor- és piacsabályozást, a fogyasztó védelmét az állam tudja jobban garantálni.
4. A kötelező állami szerepek tekintetében egyértelmű, bár nem teljesen új keletű, ám az elmúlt válságos évek szomorú tapasztalatai alapján rendkívül nagy pénzügyi nyomást hozott az ún. *rendszerszintű kockázatokból* keletkező költségvetési terhek cipelése, azonnali újratervezése, illetve a rapid pénzügyi közbelépés. Ilyen kockázatnak tekinthető ma Magyarországon a súlyos konjunkturális visszaesés veszélye, a bankrendszer korábban kialakult nagy kockázatainak a sajátos kezelése, valamint újabban az önkormányzati rendszer, részben az átalakítások nyomán keletkező adósságtérheknek köszönhetően.

Vitán felül áll, hogy szükség van tehát egy általános, nevezzük így: „makroprudenciális felügyelet” működtetésére is, mert az annak eredményeként születő közjószág, ti. a *gazdasági stabilitás* biztosítása, ezt követeli meg. Ennek a speciális közjószágnak a kínálatában az egyik legfontosabb feltétel, hogy a monetáris és fiskális politikáknak egymást erősítőknél kell lenniük, nem pedig egymást gyengítőknél [erről részletesebben lásd Magas 2011]. A tankönyvek ebben, tudniillik a harmonizációs igény tekintetében, régóta egységes álláspontot képviselnek, mint ahogy abban is, hogy a sikeres állami gazdaságpolitikai lépések kulcsa az egyén és a vállalat gondolkodásának a politikaformáló döntéshozók általi megértésében rejlik. De mit is jelent ez valójában?

A központi bankoknak és az állami költségvetésnek is meg kell értenie, hogy az átlagos megtakarító valószínűsíthetően miként reagál majd egy erősen bizonytalan helyzetben. Főleg azt kell tudni megítélni, hogy egy vészterhes gazdasági környezetben mi lesz az átlagos magatartás. Ahol ugyanis nincs egy erős és tartós, magas betéti kamat vonzerő, pontosabban hosszú távú reálkamat-várakozás, amely a megtakarításokat ösztönzi, és ahol az egyén/vállalat tipikusan nem tudja, hogy a szabad pénzeszközöket bankban tartsa-e, elköltse vagy bármilyen egyéb céllal külföldre vigye, nos, ott is az átlagos cselekvés lesz a meghatározó. Ennek az átlagos cselek-

vésnek a megítélése – elismerem – valóban nem könnyű. A jellemző beruházói magatartást pedig ugyancsak nehéz megtippelni: a hitel magas reálkamatai, a bizonytalan adózási-szabályozási környezet miatt ugyanis az átlagos szereplő feltehetően kivár, vagy, ahogy azt sok külföldi beruházó teszi, máshová megy. A magyar belső megtakarítások idült hiányát és emiatt a külső forrásokra való tartós ráutaltságot hangsúlyozó meglátás nem most került felszínre, mert a magyar gazdaságban már jó másfél évtized tapasztalataként rögzült. Márpedig gazdasági növekedést tartósan és kellő mértékben (a lehetséges 3 százalék, vagy afelett) csak a kellő szinten tartott vagy a növekvő beruházások tudják biztosítani. A gazdasági növekedési és a munkahely-teremtési folyamat alapvetően a vállalattól indul, amely észreveszi a már meglévő vagy újonnan keletkező fogyasztói igényt, és ezek kielégítésére fokozatosan növekvő kínálattal lép fel. Ez is régi felismerés, amelyet nem kellett átírni a tankönyvekben. Az állam a maga részéről tud segíteni, katalizálni, például lakásépítési hitelkamatokat támogatni (ebben az arányokat nagy figyelemmel, finoman hangolva, ugyanis a túl olcsó hitel a végén – rendszerszinten – újra nagyon drága lesz, és nem fenntartható), de gyors és tartható eredményeket az állam nem tud produkálni. Csodát ígérhet ugyan, azonban főleg tulajdonosi, valamint új iparág- és munkahelyteremtő minőségében az állam nagy ugrást nemigen tud produkálni. Gazdag olaj-, gáz- és gyémántmezők birtoklása persze ebben segíthetne. Ilyenek nálunk – ez idő szerint – nem látszanak felbukkanni. Pénzügyi tervezésben tehát jobb az átlagok erejében bízni.

Ezek a pénzügyi törvényszerűségek egyaránt jelen vannak nemzet-állami és nemzetközi vagy EU-szintű költségvetési döntéseknél is (a kiforrott elméleti keretekről is régen tudunk [pl. Krugman– Obstfeld 2000]). A nagy nemzetközi vállalatok ezt régóta tudják, és a maguk háza táján nem is feledkeznek meg róla. Lehet tőlük tanulni.

IRODALOM

- Csaba L. (2005): *The New Political Economy of Emerging Europe*, Akadémiai Kiadó, Budapest
- Csaba L. (2009): *Crisis in Economics?* Akadémia Kiadó, Budapest
- Krugman, P.–Obstfeld, M. (2000): *International Economics, Theory and Practice*, Addison Wesley Longman
- Magas I. (2011): Pénzügyi liberalizáció, a nemzeti alkalmazkodás dilemmái, *Pénzügyi Szemle* 56(2): 211–236.
- Magas I. (2009): Válságtanulságok, az előrejelzés nehézségei, *Magyar Tudomány*, 2009(8): 974–988.
- Palánkai, T. (1999): *Az európai integráció gazdaságtana*, Aula Kiadó, Budapest
- Simai, M. (1994): *The Future of Global Governance, Managing Risk and Change in the International System*, United States Institute of Peace Press, Washington D.C.
- Stiglitz, J. (2002): Information and the Change in the Paradigm of Economics, *American Economic Review*, 92: 460–501.